

УДК 159.922.6

Кузнецова С. В.

викладач кафедри загальної та вікової психології
Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського (м. Миколаїв)

ВПЛИВ БАТЬКІВСЬКИХ УСТАНОВОК НА ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті розглядається актуальне питання професійного самовизначення старшокласників, а саме ставлення батьків до вибору майбутньої професії їхніми дітьми. Проаналізовано результати дослідження, метою якого є з'ясування впливу батьківських установок на професійний вибір старшокласників.

Ключові слова: професійне самовизначення, профорієнтація, старшокласник, соціальні чинники, сім'я.

Вступ. Постійні зміни в економічній, політичній та соціальній сферах держави так чи інакше накладають свій відбиток на усі галузі суспільного життя, які, у свою чергу, також зазнають перетворень. Однією з таких галузей є професійна діяльність особистості. У житті кожної людини професійна діяльність посідає важливе місце. Оскільки наша держава здійснює модернізацію освітньої системи у контексті європейських вимог, то неможливо залишити осторонь питання підготовки конкуретоспроможного фахівця. У цьому сенсі правильна організація профорієнтаційної роботи набуває особливого значення: чим чіткіше молодь буде інформована про світ професій та спрямована на розкриття своєї індивідуальності і розвиток своїх здібностей, тим більш успішніше вона зможе зайняти відповідне та чільне місце на ринку праці.

Істотний внесок щодо теоретичних і методологічних засад профорієнтації учнів старших класів зроблений великою кількістю науковців: психологами (Є. О. Клімов, Г. К. Радчук, П. А. Шавір та ін.), педагогами (М. С. Пряжников, С. М. Чистяков, Б. О. Федоришин та ін.). Ідеї формування в особистості прийняття рішення щодо професійного вибору відображаються у працях видатних російських та українських учених-психологів (О. Г. Асмолова, О. М. Леонтєва, Л. С. Виготського, В. В. Рибалки та ін.).

Для реалізації своїх планів у сфері вибору професії молодь повинна бути ініціативною, творчою, проявляти активність, отримувати відповідну освіту. Особливо гостро це питання постає у період раннього юнацтва на завершальному етапі навчання у школі. Старшокласники повинні самовизначитися зі своїм майбутнім, а саме з вибором професії.

У ранньому юнацтві самовизначення стає основним фундаментом розвитку особистості. Теоретичні основи проблеми самовизначення особистості сформульовані та проаналізовані у працях К. О. Абульханової-Славської, Б. Г. Ананьєва, Л. І. Анциферової, М. Р. Гінзбурга, Є. О. Клімова, С. Л. Ру-

бінштейна, А. В. Петровського. Вивчення питання професійного самовизначення відповідає запиту суспільства у кваліфікованих спеціалістах.

Формулювання мети статті та завдань. Мета та завдання статті полягають у висвітленні власного досвіду роботи з батьками щодо професійного самовизначення старшокласників.

Виклад основного матеріалу статті. У старших класах вибір професії стає необхідністю і реальністю. Л. І. Божович наголошує, що цей віковий період для юнаків та дівчат є пошуком цілі та смислу свого існування, потреба знайти своє місце у загальному потоці життя. На думку Д. О. Леонтєва, вибір майбутньої професії для багатьох старшокласників виступає обов'язковим завданням, від якого неможливо відмовитися, хоча можна частково відкласти [2].

Ознайомлення з основами вибору професії допоможе старшокласникам усвідомити різноманітні фактори впливу на цей вибір. Орієнтація у виборі професії повинна відбуватися свідомо та цілеспрямовано, починаючи з перших років життя людини (мається на увазі дошкільне дитинство, в якому деякі вчені (В. І. Логинова, М. М. Захаров, Д. Б. Ельконін, І. Д. Бех, Є. О. Клімов) рекомендують проводити профорієнтаційну роботу з урахуванням вікових особливостей дитини), і продовжуватися у процесі шкільного навчання, що забезпечить успішне свідоме самовизначення молодої людини.

З аналізу психологічних досліджень російського психолога А. К. Маркової було з'ясовано, що вона виділяє різні види самовизначення, а саме життєве, особистісне, соціальне, професійне. В рамках нашого дослідження ми виокремимо саме професійне самовизначення, яке є досить тривалим процесом і головною метою якого є вибір майбутньої професії.

Питання професійного самовизначення розглядалося багатьма дослідниками, але вагомий внесок зробили такі вчені, як Л. І. Божович, В. Т. Кудрявцев, Л. М. Мітіна, М. С. Пряжніков, Є. О. Клімов. Червоною ниткою крізь їхні дослідження проходить думка, що професійне самовизначення потребує високого рівня сформованості самосвідомості особистості. На формування самосвідомості та якісне професійне самовизначення, як правило, впливають кваліфіковані педагоги та батьки.

На нашу думку, дуже точно й повне визначення поняття «професійного самовизначення» дав Є. О. Клімов. Він трактує його зміст так: «Професійне самовизначення — це діяльність людини, що приймає той або інший зміст, це, насамперед, образи бажаного майбутнього, особливості усвідомлення себе й свого місця у системі ділових міжособистісних відносин» [1, с. 74].

Як показує аналіз психолого-педагогічних джерел, науковцями розглядалися різні соціальні чинники, які впливають на становлення та професійне самовизначення старшокласників: 1) вплив сім'ї; 2) вплив школи; 3) вплив однолітків; 4) вплив засобів масової інформації. Одним із найважливіших чинників є сім'я, тому що саме вона формує у дитини перше уявлення про світ. Відомо, що перші професійні орієнтири дитина набуває в сім'ї, тут вона знайомиться з професією, якою займаються

батьки. Викликано це тим, що сім'я є сферою взаємовідносин дитини з батьками протягом усього періоду дорослішання. Сім'я залишається значущою і впливає на всебічний розвиток особистості, а також на професійне самовизначення дитини. Зазвичай, у сім'ї проблема професійного самовизначення дітей стає предметом свідомих професійних намірів, яка припадає на підлітковий вік, але головний акцент ставиться на ранньому юнацькому віці, по закінченні школи.

З самого початку розвитку дитини батьки мають духовний вплив на формування особистості, формують у неї інтереси, розвивають здібності, культивують ставлення до майбутньої професії, яке у подальшому впливає на професійний вибір старшокласників. Також російський вчений М. М. Чистяков у своїх наукових працях акцентує увагу на тому, що професійні наміри дітей формуються в залежності від рекомендацій батьків [7].

Діти сприймають та уявляють свою майбутню професійну діяльність з досвіду своїх батьків, але не замислюються над тим, чи відповідає вона їхнім індивідуальним вимогам, чи зможуть вони за своїми особистісними якостями посісти чільне місце в бажаній професії. Позитивний або негативний досвід батьків певним чином впливає на думку та сподівання дітей щодо вибору майбутньої професії. Тому батьки повинні розглядати з різних сторін процес професійного самовизначення своїх дітей.

На думку Є. О. Клімова, про вдале професійне самовизначення можна вести розмову тільки у тому випадку, якщо людина буде враховувати всі три фактори: свою професійну спрямованість, бажання, інтереси (хочу), особисті психофізіологічні можливості (можу) і потреби кадрового ринку праці регіону, попит на дану професію та можливості професійної кар'єри (треба).

Вчений І. С. Кон стверджує, що деяка кількість старшокласників, як правило, не готова до вибору професії та до прийняття відповідальності за цей вибір. Ми повністю поділяємо думку вченого, тому що реальна ситуація сьогодення складається таким чином, що значна частина випускників 11-х класів, на прикінці навчального року (II півріччя), не тільки не поспішає визначитися із своєю майбутньою професією, а й взагалі не усвідомлює, що являє собою та чи інша професія. Як результат, деякі вибирають професію навмання, стихійно, випадково або під впливом соціальних чинників.

З цього випливає, що особливу увагу потрібно приділяти профорієнтаційній роботі зі старшокласниками. В нашому дослідженні було з'ясовано, що значна кількість старшокласників у виборі майбутньої професії знаходиться під впливом батьків.

Для визначення впливу сім'ї на професійний вибір старшокласників нами було проведено дослідження (анонімне анкетування), у якому взяли участь 350 батьків учнів 11-х класів м. Миколаєва та Миколаївської області (Еланецький, Доманівський райони). Для дослідження ми розробили авторську анкету, яка містить 10 запитань для батьків різного соціального статусу та різним рівнем освіти. В результаті узагальнення відповідей анкетування, було з'ясовано, що 60 % батьків, від загальної

кількості опитаних, не згодні із професійними уподобаннями своєї дитини, тому і впливають на її професійний вибір, 30 % батьків приймають рішення спільно з дитиною і лише 10 % відповіли, що дитина робить вибір самостійно.

Наведемо приклади найбільш суттєвих відповідей, які становлять наш науковий інтерес. Наприклад, на одне із питань нашої анкети: «Чи допомагаєте ви своїй дитині у виборі майбутньої професії (проводите профорієнтаційні бесіди)» — 55 % батьків відповіли, що допомагають своїй дитині у виборі майбутньої професії; 30 % — іноді проводять профорієнтаційні бесіди з дитиною; 15 % — не допомагають. На друге питання: «Як ви вважаєте: у питаннях вибору професії дитина скоріше прислухається до вашої думки, ніж до думки когось іншого (своїх однолітків)» — 85 % батьків вважають, що діти прислухаються до їхньої думки у питаннях вибору професії; 15 % — не прислухаються. На наступне питання: «За якими критеріями ви рекомендуєте дитині обирати майбутню професію» — 40 % батьків рекомендують дитині вибирати майбутню професію за матеріальним рівнем; 35 % — за соціальним рівнем; 20 % — за професійною самореалізацією; 5 % — рекомендують дитині урахувувати особистісний інтерес і бажання. З питання: «Що, на вашу думку, може забезпечити успішне професійне майбутнє вашій дитині» впливає, що 90 % батьків акцентують увагу на тому, що успішне професійне майбутнє залежить від соціального статусу бажаної професії і лише 10 % зазначають, що успішне майбутнє дитини в професійній діяльності забезпечать особистісно-індивідуальні якості. Так на поставлене питання: «Чи збігається ваша рекомендація з думкою вашої дитини щодо вибору майбутньої професії» — 60 % батьків зазначають, що їхні рекомендації не збігаються з професійним вибором їхньої дитини; 30 % — іноді збігаються з професійним вибором їхньої дитини і 10 % — відповіли, що їхні рекомендації збігаються з майбутнім професійним вибором дитини.

Нашу увагу привернув той факт, що на вибір майбутньої професії дітей впливає соціальний статус та рівень освіти їхніх батьків. Проаналізувати причину такого впливу на вибір майбутньої професії дітей ми плануємо в наступній науковій статті.

Наступним етапом нашої роботи було з'ясувати, чим саме викликана така позиція батьків. Для цього ми організували та провели на базі шкіл (школа-інтернат № 5, ЗНЗ № 3, ЗНЗ № 50, Доманівський ЗНЗ № 2, Мостовський ЗНЗ, Еланецький ЗНЗ та ін.) серію індивідуальних та групових занять, круглих столів з батьками старшокласників. Якщо узагальнити усі відповіді батьків на запитання: «Чим викликаний ваш вплив на вибір майбутньої професії вашої дитини», то можна сказати, що переважна більшість відповідей була такою: «Свою дитину я знаю краще і знаю що для неї краще». Такі відповіді красномовно вказують на авторитарну позицію батьків, на їхній дорослий егоцентризм. Ця ситуація вимагає поглибленої роботи з цим батьківським контингентом.

Можна сказати, що авторитет батьків пригнічує бажання дитини, тому нав'язувати свою волю непотрібно. Юнаки та дівчата, які виховуються в

цих сім'ях, потребують не диктату з боку батьків, а гнучких порад, надання можливостей самостійно обирати свій професійний шлях. Оскільки за віковими особливостями це вік дорослості і вони самі самостійно визначають свій професійний шлях, то впливати на інтереси дитини, розвивати її здібності потрібно, але не слід нав'язувати свою думку, вирішувати за дитину. Старшокласники очікують від батьків спеціалізованих знань щодо світу професій та мудрих порад у цій області.

Стає очевидним, що існують певні норми щодо такого виховання та впливу на дітей в процесі професійної орієнтації та вибору професії, яких батьки повинні дотримуватись, та є також норми щодо організації соціальних контактів між батьками та дітьми на певному етапі життя: потрібно створювати довірливу відкриту атмосферу спілкування та намагатись уникати при цьому конфліктів [8].

В систему профорієнтаційної роботи, яка проводиться в ЗНЗ, потрібно залучати обов'язково батьків старшокласників. На нашу думку, ця робота повинна включати такі форми: організація батьківських лекторіїв, проведення батьківських зборів на тему вибору професії, круглі столи, індивідуальні, групові консультації з питань вибору професії їхніми дітьми, системне проведення тематичних зустрічей старшокласників із їхніми батьками (спеціалістами різних професій), організація екскурсій за місцем роботи батьків. Заохочувати батьків до оформлення профорієнтаційного кабінету та кутків, стендів у школі, до керівництва гуртками по інтересах старшокласників.

Також цінним аспектом нашого дослідження є те, що ми хочемо звернути увагу і на такий важливий компонент взаємодії батьків і дитини, який впливає на успішне професійне самовизначення. Ми вважаємо, що батькам потрібно: 1) намагатись частіше говорити з дитиною про те, як вони самі обирали професію і яким чинникам надавали перевагу у виборі професії; 2) сприяти самопізнанню, розкриттю внутрішнього світу дитини та розумінню своєї індивідуальності, поєднуючи її з входженням у світ професій; 3) готувати дитину до змін у суспільстві, до динамічного, складного світу, який потребує мобільності, гнучкості, що у свою чергу може впливати на зміни у професійній діяльності; 4) по-справжньому відчувати дитину, бути готовим і здатним ставати на позицію дитини; 5) запобігати в поведінці, по відношенню до дитини, авторитарності.

Виходячи із результатів дослідження можна зробити такі **висновки** щодо батьків та старшокласників: для продуктивного результату професійного самовизначення учнів старших класів потрібно проводити різноманітні заходи з профорієнтаційної роботи комплексно зі старшокласниками та їхніми батьками. Вважаємо, що така робота допоможе батькам створити сприятливі умови для самостійного, активного пошуку їхніми дітьми правильного рішення, бачити у ній успішну особистість в професійній діяльності, чітко розуміти її нахили, розвивати здібності, які необхідні в бажаній майбутній професії, та культивувати у дитини відповідальність за свій власний професійний вибір, за якість свого життя. В результаті тісної взаємодії батьків і дітей, ефективних батьківських порад, шанобливого

ставлення до інтересів дитини, її нахилів діти зможуть не тільки набути уявлення про власні здібності та можливості, але й активно їх розвивати та прислухатися до порад батьків.

Список використаних джерел та літератури

1. Климов Е. А. Путь в профессию / Е.А.Климов. — Л.: Лениздат, 1984. — 189 с.
2. Леонтьев Д. А. Психология свободы: к постановке проблемы самодетерминации личности / Д. А. Леонтьев // Психологический журнал. — 2000. — №1. — С. 15–25.
3. Маркова А. К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. — М.: Знание, 1996. — 308 с.
4. Мосол Н. О. Формування особистісної готовності старшокласників до вибору професії психолога: дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. О. Мосол. — Запоріжжя, 2009. — 207 с.
5. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования [Текст] / под ред. Е. Г. Силаева. — М.: Изд. Центр «Академия», 2002. — С. 45.
6. Русалов В. М. Влияние семейных факторов на выбор «любимых» школьных предметов и будущей профессии у старшеклассников / В. М. Русалов, Н. А. Велумян // Практична психологія та соціальна робота. — 2012. — № 1. — С. 48–53.
7. Чистяков Н. Н. Профессиональная ориентация молодежи: учебное пособие / Н. Н. Чистяков, Ю. А. Захаров, Т. Н. Новикова, Л. В. Белюк. — Кемерово: КГУ, 1988. — 85 с.
8. Корсун Г. Роль батьків в процесі професійного самоствердження дитини в Німеччині / Г. Корсун // VII Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція: НТУУ «КПІ» м. Київ, 2011. URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1033> (дата звернення 03.03.2014).

References

1. Klimov E. A. Put v professiyu / E.A. Klimov. — L.:Lenisdat, 1984. — 189 s.
2. Leontiev D. A. Psihologiya svobody: k postanovke problem samodeterminazii lichnosti / D. A. Leontiev// Psihologicheskij zhurnal. — 2000. — №1. — S. 15-25.
3. Markova A. K. Psihologiya professionalism / A. K. Markova — M.: Znaniye, 1996. — 308 s.
4. Mosol N. O. Formuvannya osobystisnoyi gotovnosti starshoklasnykiv do vyboru professiyi psyhologa: dys. na zdobutty nauk. stupeny kand. psyhol. nauk: spec. 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psyhologiy» / N. O. Mosol. — Zaporizhzhya, 2009. — 207 s.
5. Psihologiya semejnyh otnoshenij s osnovami semejnogo konsultirovaniya [Tekst] / pod red. E.G. Silyaeva. — M.: Isd. Zentr «Akademiya», 2002. — S. 45.
6. Rusalov V. M., Velumyan N. A. Vliyanie semejnyh faktorov na vybor «lyubimyh» shkolnyh predmetov i buduschej professii u starsheklassnikov / V. M. Rusalov, N. A. Velumyan // Praktychna psyhologiya ta sozialna robota. — 2012. — №1. — S. 48–53.
7. Chistyakov N. N. Professionalnaya orientaziya molodezhi: Uchebnoe posobie / N.N. Chistyakov, U. A. Zaharov, T. N. Novikova, L. V. Belyuk. — Kemerevo: KGU, 1988. — 85 s.
8. Rol batkiv v prozesi profesijnogo samostverdgennya dytyny v Nimechchyni / G.Korsun // VII Mizhnarodna naukovopraktychna Internet-konferenziya: NTUU «KPI» m. Kyiv, 2011. URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1033> (data zvernennya 03.03.2014).

Кузнецова С. В.

преподаватель кафедры общей и возрастной психологии
Николаевского национального университета имени В. А. Сухомлинского
(г. Николаев)

ВЛИЯНИЕ РОДИТЕЛЬСКИХ УСТАНОВОК НА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМООПРЕДЕЛЕНИЕ СТАРШЕКЛАССНИКОВ

Резюме

В статье рассматривается актуальный вопрос профессионального самоопределения старшеклассников, а именно отношение родителей к выбору будущей профессии их детьми. Проанализированы результаты исследования, целью которого является установить влияние родительских установок на профессиональный выбор старшеклассников.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, профориентация, старшеклассник, социальные факторы, семья.

Kuznetsova S. V.

Lecturer, Department of General and Developmental psychology
Nicholas National University the V. O. Sukhomlinsky (Nikolaev)

EFFECT PARENTAL UNITS AT PROFESSIONAL SELF HIGH SCHOOL STUDENTS

Abstract

It is reflected an actual problem of the professional self-determination of seniors. The question of the impact of parental attitudes on professional self-determination of seniors is very important within this issue. It is noted that in early adolescence self-determination becomes the basic foundation of personality development. It shows the different types of self-determination — a vital, personal, social, professional, but scientific interest is the most professional self-determination whose main objective is the conscious choice of future profession. We consider the family as the first and primary social institution that affects the professional self-determination of seniors, because it shapes a child's first glimpse about the world. First professional guidance the child acquires in the family, where it meets with the parents' profession. The results of the research which aimed to find out the impact of parental attitudes on career choices of high school students are analyzed. The reasons of the parents' impact on the professional self-determination of seniors are traced, it indicates on an authoritarian position of parents and their adult egocentrism. The component of interaction between parents and child that affects their successful professional identity is characterized. In further research we can develop a program of professional character that help parents create the favorable conditions for children to find the correct decision themselves, to see it as a person in the profession, to understand its inclinations clearly, to develop talents and to cultivate the child's responsibility for its own career choices; and the high school students during their career guidance will be able not only acquire an idea of their own abilities and possibilities, but also to develop them.

Key words: professional self-determination, career guidance, senior pupil, social factors, family.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2014